

Statsbudsjettet 2005

Forskning og høyere utdanning i budsjettproposisjonen for 2005

En liten realnedgang for forskning, noe vekst for høyere utdanning

- *Regjeringen Bondeviks budsjettforslag for 2005 gir forskning og utvikling (FoU) en samlet bevilgning på om lag 14,2 mrd kr, som er en nominell vekst på 2,7 prosent i forhold til saldert budsjett for 2004. Med en kostnadsvekst i forskningssektoren på anslagsvis 3,2 prosent vil det være en liten realnedgang i bevilgningene til forskning i 2005.*
- *Veksten i offentlige forskningsbevilgninger flater kraftig ut i 2005, som er det siste året i femårsperioden da Norges samlede FoU-innsats skulle bringes opp på gjennomsnittet i OECD-landene, målt i andel av BNP. Utflatingen skjer etter fire år med til dels betydelig vekst. Det innebærer at en ved slutten av perioden bare vil ha realisert noe over halvparten av vekstmålet, gitt de forutsetninger om utviklingen i BNP og om fordelingen av veksten mellom offentlige og private kilder som Regjeringen legger til grunn.*
- *Fondet for forsknings og nyskaping foreslås tilført ytterligere 3,2 mrd kroner, og vil med det få en samlet kapital på 36 mrd kr.*
- *Universiteter og høyskoler får også i 2005 en vekst i sine bevilgninger, særlig i form av vekst i resultatbaserte bevilgninger, nye forskerutdanningsstillinger og utstyr i forbindelse med nybygg. Økte bevilgninger fra tidligere år for å finansiere Kvalitetsreformen videreføres. Det foretas et kutt i institusjonenes basisbevilgninger for å redusere totalt antall studieplasser i høyere utdanning med inntil 4000.*
- *De siste års trend med høy vekst for langsiktig, grunnleggende forskning brytes i 2005, først og fremst på grunn av bortfall av de særskilte ett-årige midler som forskningen har nytt godt av etter Stortingets vedtak i 2002 om utfasingen av tippemidler som finansieringskilde for forskning. Mer enn 300 mill kr trekkes i 2005 ut av forskningsbudsjettet som en følge av dette.*
- *Den klareste vinneren i budsjettforslaget for 2005 er næringsrettet petroleumsforskning, som får en økning over Olje- og energidepartementets budsjett med 85 mill kr, i tillegg til en øremerket bevilgning fra avkastningen av forskningsfondet med 28 mill kr.*
- *For øvrig er det små endringer i de direkte statlige bevilgninger til næringsrettet forskning. Støtten til forskning i regi av næringslivet kommer i stor grad til uttrykk som en sterk økning i søknader om støtte fra SkatteFUNN-ordningen. Satsingen på tiltak for kommersialisering av forskningsresultater fortsetter, og en etablerer i 2005 tre nye landsdekkende såkornfond lokalisert i universitetsbyene Oslo, Bergen og Trondheim.*
- *Forskningsrådet ser ut til å få en viss nedgang i sine samlede bevilgninger. Rådets faglige bevilgninger over Utdannings- og forskningsdepartementets budsjett reduseres med 20 prosent p.g.a. bortfallet av særskilte ett-årige midler knyttet til utfasingen av tippemidlene.*
- *Internasjonaliseringen av forskningen styrkes, bl.a. med 50 nye mill kr til ordningen for nasjonal samfinansiering av forskningsinstitutters deltakelse i EU-forskning.*

Kraftig vekst for petroleumsforskning, konsolidering av høyere utdanning

”Satsing på forskning og innovasjon” er en av Regjeringens i alt 11 hovedprioriteringer. Det til tross får forskning i 2005 en liten realnedgang i sine samlede bevilgninger. Forskning kommer således svakt ut i budsjettforslaget, særlig sett på bakgrunn av det vedtatte vekstmål for norsk forskning og de siste års gode vekstbudsjetter.

Forslaget skiller seg fra tidligere år med en klart lavere prioritering av langsiktig, grunnleggende forskning. En del nye midler tilføres for å styrke internasjonalisering av forskningen. Ingen av de tematiske hovedprioriteringene får vekst av betydning i forslaget.

Universiteter og høyskoler får en liten realvekst i sine bevilgninger, og beholder den vekst fra tidligere år som har kommet som særskilte bevilgninger til gjennomføring av Kvalitetsreformen.

Bevilgningene til næringsrettet petroleumsforskning øker kraftig. Støtten til næringsrettet forskning forøvrig kanaliseres i første rekke gjennom SkatteFUNN-ordningen, som blir brukt meget aktivt av næringslivet. Bortsett fra veksten i den næringsrettede petroleumsforskning er det en liten økning i de direkte bevilgninger til næringsrettet forskning. En del av denne er knyttet til ytterligere tiltak for å øke kommersialiseringen av forskningsresultater.

Veksten som forsvant – et svakt budsjettforslag for forskning

Regjeringens forslag til forskningsbudsjett for 2005 utgjør 14,2 milliarder kr, som er vel 370 mill kr høyere enn saldert budsjett for 2004.¹ Det gir en nominell vekst på 2,7 prosent. Regjeringen har for 2005 lagt til grunn en økning i konsumprisindeksen på 2¼ prosent, og en anslått årslønnsvekst på ca 4 prosent. Ut fra et vektet anslag om hvordan dette vil slå ut i forskningssektoren spesielt, vil det gi en kostnadsvekst i denne sektoren på anslagsvis 3,2 prosent. Dermed får forskningsbevilgningene en liten realnedgang fra 2004 til 2005.

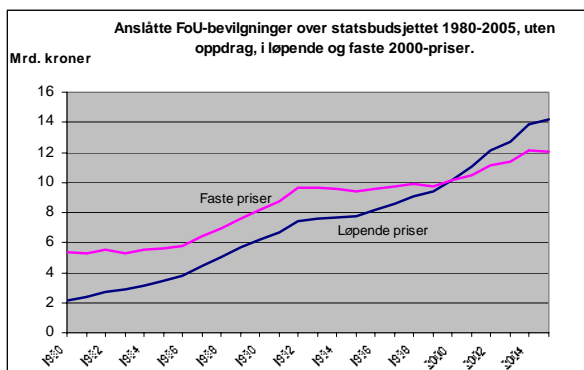
¹ Tallene er hentet fra tabell side 17-18 i UFDs budsjettproposisjon. Vi har i dette notatet fullt ut lagt til grunn Regjeringens egne anslag over bevilgningene til forskning.

En sentral faktor i dette års forskningsbudsjett er bortfallet av de særskilte ettårige bevilgninger som er kommet forskningen til del som følge av Stortingets vedtak om utfasing av tippemidlene som finansieringskilde for forskning. Det betyr at 311 mill kr er tatt ut av forskningsbudsjettet, hvorav 275 mill kr i Utdannings- og forskningsdepartementets (UFD) bevilgninger til Norges forskningsråd.

Ordningen som gir bedrifter skattefradrag for utgifter til FoU (SkatteFUNN) har vært i virksomhet siden 2002. Bedriftene bruker ordningen aktivt, og Regjeringen har beregnet at statens provenytap som følge av ordningen vil være på om lag 4 mrd kroner for perioden 2002-2004. Provenytapet for 2005 er anslått til 1,8 mrd kroner. Dette er en statlig støtte til FoU som ikke kommer til uttrykk i statsbudsjettets direkte forskningsbevilgninger.

Fondet for forskning og nyskaping (”forskningsfondet”) som ble etablert i 1998 har i løpet av den tid det har eksistert hatt en kraftig vekst i sin kapital. Fondet ble sist tilført 1 mrd kroner i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett for 2004, og kom da opp i en samlet kapital på 32,8 mrd kr. Dette inkluderer 14 mrd kr som ble tilført i 2002 for å kompensere for bortfallet av tippemidlene. Den kraftige vekst i fondsavkastningen siden 1999 flater ut i betydelig grad i 2005, og kan i liten grad oppveie effekten av bortfallet av de ett-årige særskilte bevilgningene. I 2005 blir den samlede avkastning av forskningsfondet snaut 2 mrd kr, som er om lag 65 mill kr høyere enn i 2004. Av dette er 910 mill knyttet til kompensasjonen for bortfallet av tippemidler, mens vel 1070 mill kr utgjør avkastningen av den ordinære del av forskningsfondet på 18,8 mrd kr. Det gir en vekst på 50 mill kr, eller om lag 5 prosent, i forhold til tilsvarende avkastning i 2004.

Fondskapitalen foreslås utvidet ytterligere i 2005 med 3,2 mrd kr, til i alt 36 mrd kr. Utvidelsen vil føre til at avkastningen i 2006 vil øke med om lag 150 mill kr.

Figur 1. Anslåtte FoU-bevilgninger over statsbudsjettet 1980-2005, uten oppdrag, i løpende og faste 2000-priser. Kilde: NIFU, St.prp. nr.1(2004-2005)

Noe over halvveis mot vekstmålet

Det er bred politisk enighet om at norsk forskning skal styrkes, slik at norsk FoU-innsats innen 2005 skal ligge på gjennomsnittlig OECD-nivå, målt som andel av brutto nasjonalprodukt (BNP). Dette mål ble konkretisert i forbindelse med behandlingen av Regjeringens opptrappingsplan for forskningsbevilgningene i St.prp. 84 (2000-2001). Det ble her presisert at målet skal nås innen 2005, og at dette – ut fra den tids forutsetninger – ville kreve en årlig vekst i de offentlige forskningsbevilgninger på om lag 1 mrd kr, altså samlet 5 mrd for hele perioden. De første fire år av vekstperioden, årene 2001 – 2004, har til dels gitt svært gode budsjetter for forskning, slik at bestrebelsene på å oppfylle målet, har ført til en samlet vekst i statlige forskningsbevilgninger på vel 3,7 mrd i perioden 2001-2004. Dersom budsjettforslaget for 2005 vedtas, vil en ved slutten av vekstmålsperioden ende opp med en samlet vekst på i underkant av 4,1 mrd kr.

Selv med den tallfesting av vekstmålet som ble foretatt i 2001 om en årlig vekst på 1 mrd kr, vil en altså ende opp et godt stykke bak målet. Også i budsjettproposisjonen for 2005 viser Regjeringen til denne formuleringen av vekstmålet. Den fanger imidlertid ikke opp de oppjusteringer av måltallet som følger av veksten i BNP, som i Norge har vært høy gjennom hele perioden. En beregning basert på de opplysninger som Regjeringen gir i 2005-proposisjonen om faktisk og anslått vekst i BNP for perioden 2001-2005, samt det sist tilgjengelige tall for gjennomsnittet for FoU-andelen i OECD-landene (2,26 prosent), gir som resultat at den samlede FoU-innsats i Norge må ligge på ca 39,5 mrd kroner ved utgangen av 2005 for å ligge på gjennomsnittsnivå i OECD-området. Med utgangspunkt i nivået på FoU-innsatsen ved

starten av vekstmålsperioden², vil veksten i de samlede FoU-ressurser for hele 5-årsperioden måtte være på om lag 17 mrd kr. Ut fra forutsetningen om en 40/60-fordeling av veksten på offentlige og private kilder, må den samlede veksten i statlige bevilgninger i perioden være i størrelsesorden 6,8 mrd kr. Med det foreliggende budsjettforslag blir den samlede veksten altså på om lag 4,1 mrd kr, som gir en måloppfyllelse på om lag 60 prosent.

Det aller siste år i perioden blir altså også det klart svakeste. Når erfaringer og resultater for hele perioden nå skal summeres opp, står en ikke bare tilbake med et stort finansielt gap, men også et inntrykk av svekkelse av den politiske kraften bak bestrebelsene for å sikre vekst i forskningsbevilgningene.

Regjeringen påpeker at det har vært en betydelig vekst i forskningsbevilgningene i perioden, men med den kraftige BNP-veksten i samme periode må den resignert konstatere at "trass i dette minkar ikkje avstanden til OECD-gjennomsnittet i særleg grad".

Dette har ligget i kortene en god stund, og med det aller siste året i perioden som det klart svakeste, styrkes antakelsen om et underliggende misforhold mellom målet, slik det har vært formulert, og de reelle politiske ambisjoner for å oppfylle det. I tilbakeblikk kan det se ut som om en undervurderte betydningen av den kraftige BNP-veksten for oppjusteringen av måltallet. som. Når Regjeringen stadig vender tilbake til den opprinnelige tallfesting av målet om årlig vekst på 1 mrd kan det indikere at det er dette tallet som mest adekvat reflekterer de reelle politiske ambisjoner som forelå da målet ble vedtatt.

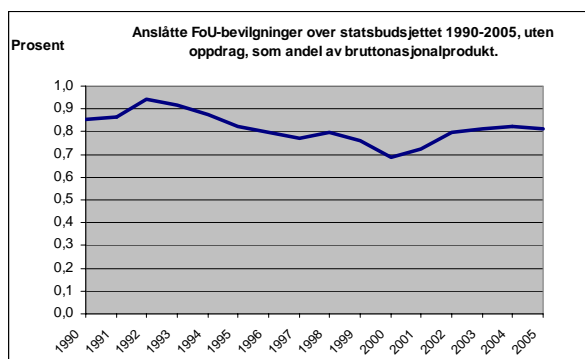
Den nye forskningsmeldingen som er på trappene gir anledning til å vurdere erfaringene med et vekstmål som de siste 5-6 år har satt sitt dominerende preg på den forskningspolitiske debatten i Norge. De tilsier bl.a. at når nye vekstmål for kommende år eventuelt skal formuleres, bør det ikke minst legges stor vekt på å skape klarhet om hva målene faktisk innebærer, og at de står i rimelig forhold til de reelle politiske ambisjoner.

Ennå må vurderingen av hvor langt en kommer i forhold til vekstmålet bygge på anslag og

² Nivået for 2000 er beregnet ved å interpolere tall fra FoU-statistikken for 1999 og 2001.

beregninger som må korrigeres etter hvert som mer informasjon om den faktiske utviklingen i FoU-utgiftene i perioden blir tilgjengelig. Faktiske tall for all FoU-virksomhet eksisterer p.t. kun for 2001, og endelig status for graden av måloppfyllelse av vekstmålet vil først kunne fastsettes når FoU-statistikken for 2005 publiseres ved årsskiftet 2006/2007. Særlig har vi ennå få eller ingen holdepunkter for å estimere utviklingen i privat FoU. Det kan ikke utelukkkes at SkatteFUNN-ordningen kan gi betydelig positivt utslag på privat FoU-finansiering, men på det nåværende tidspunkt er det ikke mulig å anslå hvor mye, om noe. Regjeringen har heller ikke forsøkt noe i denne retning.

Det framgår av figur 2 at FoU-bevilgningene over statsbudsjettet målt som andel av BNP har økt fra 0,69 prosent i 2000 og 0,73 prosent i 2001 til 0,81 i 2005. Med oppjusterte BNP-anslag for 2004 vil hovedbildet bli at de offentlige bevilgninger til forskning som andel av BNP grovt sett står på stedet hvil på litt i overkant av 0,8 prosent i hele perioden fra 2002 til 2005.

Figur 2. Anslåtte FoU-bevilgninger over statsbudsjettet 1990-2005 uten oppdrag, som andel av bruttonasjonalprodukt. Kilde: NIFU, St.prp.nr.1 (2004-2005).

***

En liten realvekst i bevilgningene til høyere utdanningsinstitusjoner

Grunnbudsjettet til universitets- og høyskolesektoren forslås økt med 3,5 prosent sammenlignet med saldert budsjett i 2004, når det er korrigert for tekniske endringer. Hovedprioriteringen i 2005 er som i 2004 finansieringen av Kvalitetsreformen. For 2005 betyr dette at de betydelig økte bevilgninger i 2004 til fullfinansiering av reformen videreføres i 2005.

Som følge av en økning i avlagte studiepoeng i 2003, øker i 2005 bevilgningen i den resultat-

baserte studiekomponenten med i alt 274 mill kr. Antallet studieplasser reduseres i 2005 med inntil 4000, og basiskomponenten i bevilgningen til institusjonene reduseres som en konsekvens av det med i alt 78 mill kr. Det bevilges 175 mill kr til utstyr til nybygg i sektoren. Bevilgningene til forskerutdanning øker med 86 mill kr, som skal dekke utgifter til 100 nye doktorgradstillinger fra annet halvår 2005, og helårsvirkningen av 200 slike stillinger fra annet halvår i 2004.

Inntil 4000 færre studieplasser

En reduksjon i bevilgningen på 78 mill kr skyldes en reduksjon med i alt 4000 studieplasser, dersom hele reduksjonen tas ut i de minst kostnads-krevende studiene. Reduksjonen er fordelt med 36,4 mill kr ved universitetene, 5,5, mill kr ved de vitenskapelige høyskolene, 30,6 mill kr ved de statlige høyskolene og 5,5 mill kr til de private høyskolene.

Departementet styrer kapasiteten ved enkelte utdanninger. Det forutsettes at opptaket til ingeniørutdanningen forblir på samme nivå som i 2004, med unntak for en viss reduksjon av kapasiteten ved høyskolene i Narvik og Ålesund som del av den generelle reduksjon i antall studie-plasser. På grunn av svak søkning til ingeniørstudiet ved enkelte høyskoler flyttes studieplasser fra disse til høyskoler med tilfredsstillende søkning. Det innebærer en flytting av i alt 60 studie-plasser fra høyskolene i Gjøvik, Narvik og Sogn og Fjordane til høyskolene i Bergen, Stavanger og Sør-Trøndelag. På bakgrunn av den markante svikten i antallet søkere til ingeniørutdanningen blir det foreslått å benytte ressurser til særskilte rekrutteringstiltak til dette studiet. Som ledd i tiltaksplanen "Realfag, naturligvis", som skal bidra til å øke rekrutteringen til matematisk-naturvitenskapelige og teknologiske studier, blir det gjennomført en evaluering av ordning for tilleggs-poeng for fordypning i realfag i videregående skole og av ordningen med forkurs til ingeniørutdanning.

Det er mulig å økte opptakskrav til allmennlærerutdanningen fører til overkapasitet. Departementet vil følge utviklingen nøye. På kort sikt kan ledig kapasitet p.g.a. evt. redusert opptak benyttes til videreutdanning, men på lengre sikt kan flytting av studieplasser bli aktuelt, slik som for ingeniørutdanningen.

Forskning ved de høyere utdanningsinstitusjonene

Over de strategiske forskningsbevilgningene til de høyere utdanningsinstitusjonene øker bevilgningene til forskerutdanning med 86 mill kr, som skal finansiere 100 nye doktorgradstillinger fra annet halvår 2005, og helårsvirkningen av 200 nye utdanningsstillinger opprettet fra annet halvår 2004. Departementet øremerker ikke midler til postdoktorstipend, som det er et betydelig behov for, men overlater til institusjonene å ta stilling til i hvilken grad slike stillinger bør opprettes.

Stortinget fastsatte i forbindelse med behandlingen av St.meld. nr.39 (1998-1999) at veksten i antall rekrutteringsstillinger i perioden 2001 – 2005 skulle være minst 150 de første to årene og minst 200 de påfølgende tre år. I St.meld. nr.35 (2001-2002) om rekruttering til universitets- og høyskolesektoren ble det foreslått at måltallet for veksten i antall utdanningsstillinger skulle heves til 350 fra og med 2004. Målet er å utvide kapasiteten til et nivå som gjør det mulig å utdanne 1100 doktorander årlig. I 2002 og 2003 lå det faktiske tall i underkant av 750.

Tidligere år har veksten i Forskningsrådets bevilgninger fra UFD generelt og fondsavkastningen spesielt gitt rom for en betydelig økning i antallet doktorgradsstipend ut over de som er øremerket til utdanningsinstitusjonene. Dette vil i liten grad skje i 2005, som en følge av den betydelige reduksjonen i UFDs samlede bevilgninger til Forskningsrådet.

I profilen for forskningsbevilgningene over UFDs bevilgninger til de høyere utdanningsinstitusjonene ligger en viss styrking av forskningen ved de statlige høyskolene. Det vises til at det foreligger særskilte behov for kompetanseheving ved disse institusjonene. En bevilgning på 30 mill kr fra 2003 og 2004 til forskningsprogram for statlige høyskoler videreføres. De statlige høyskolene får i alt 20 av de 100 nye doktorgradstillingene, som er en høyere relativ andel enn det omfanget av forskningsvirksomheten ved disse institusjonene tilsier. Med en ny bevilgning på 23 mill kr blir det dessuten etablert et yrkesrettet FoU-program for kompetanseutvikling i skolen og lærerutdanningsmiljøene. Departementet vil i 2005 starte en gjennomgang av forskningsresultatene ved de statlige høyskolene, bl.a. for å undersøke om satsingen på doktorgradsutdanning ved disse institusjonene har vært vellykket.

Videreutvikling av finansieringssystemet

Det arbeides særlig med å utvikle systemer for rapportering av vitenskapelig produksjon som kan brukes som grunnlag for resultatbaserte bevilgninger i forskningskomponenten i det nye bevilgningssystemet for høyere utdanningsinstitusjoner. Indikatoren skal benyttes som grunnlag for fordeling mellom institusjonene, og vil ikke gi grunnlag for å premiere den enkelte forsker. Institusjonene forutsettes å utvikle incentivsystemer for den interne fordelingen av resultatbaserte forskningsbevilgninger. Etter planen skal systemet tas i bruk for 2006-budsjettet, med basis i 2004-publiseringer. På noe lengre sikt arbeides det også med å utvikle en eventuell formidlingsdel i forskningskomponenten av finansieringssystemet.

Studiefinansiering

Ordningen med reisestipend for studenter i Norge og Norden blir foreslått avvirket, med unntak for elever i ordinær videregående opplæring. Kostnadsnormen for lån og stipend i Lånekassen blir videreført på samme nominelle nivå som i 2004. I forhold til 2004 reduseres dessuten bevilgningen til nye studentbygg med 46 mill kr. For å sikre tilgangen på arbeidstakere med høyere utdanning i Finnmark og visse kommuner i Nord-Troms foreslår Regjeringen å bevilge 84 millioner kroner til en utvidelse av rammen for ordningen med avskrivning av studielån.

***

Svakere budsjett for langsiktig, grunnleggende forskning**Lav vekst i fondsavkastningen og bortfall av særskilte bevilgninger rammer grunnleggende forskning**

De senere år har langsiktig, grunnleggende forskning vært forskningsbudsjettets klare vinner. I det generelt svakere budsjett for forskning under ett som proposisjonen for 2005 representerer, kommer også den grunnleggende forskningen vesentlig svakere ut enn vi har blitt vant til. UFDs forskningsbevilgninger har en nominell nullvekst, som innebærer en realnedgang på over 3 prosent, og veksten i forskningsfondet, som har vært motoren i de senere års gode forskningsbudsjetter har avtatt. Mer enn halvparten av den samlede veksten i avkastningen, og hele den del som kanaliseres gjennom Forskningsrådet, er øremerket petroleumsforskning.

Nedgang i UFDs forskningsbevilgninger

Den umiddelbare og tekniske hovedforklaring på at UFDs forskningsbevilgninger har nominell nullvekst er bortfallet av de særskilte ett-årige bevilgninger som forskningen har nytt godt av som følge av Stortingets vedtak om utfasingen av inntekter til forskning av tippemidlene. UFDs budsjett er redusert med 275 mill kr av i alt 311 mill kr som en følge av dette. Men selv uten dette bortfallet ville UFDs bevilgninger til forskning kun hatt en vekst på 3,5 prosent, som er så vidt over pris- og lønnsveksten. Samtidig kan også evnen og viljen til å kompensere for budsjett-tekniske faktorer som virker negativt betraktes som en indikator på den politiske styrken i prioriteringen.

Det er UFDs forskningsbevilgninger til Norges forskningsråd som særlig rammes av bortfallet. De bevilgninger rådet får til forskningsformål fra dette departement går ned med hele 235 mill kr, eller 20 prosent, i forhold til 2004. Rådets administrasjonsbevilgning øker omtrent i samsvar med pris- og lønnsveksten.

Svakere vekst i avkastningene fra Forskningsfondet

Bortfallet er i liten grad oppveid ved vekst i de øvrige bevilgninger over UFDs budsjett. P.g.a. den kraftige veksten gjennom flere år i forskningsfondets kapital har en sterkt voksende avkastning siden 2001 vært et kraftfullt instrument for å skape vekst i de offentlige forskningsbevilgningene. Veksten i avkastningen er imidlertid nå i ferd med å flate ut, og vil i 2005 være nede i 5 prosent.

Fondet foreslås tilført ytterligere 3,2 mrd kr i 2005. Det vil gi en vekst i avkastningen med inntil 150 mill kr i 2006. Fondet vil med det ha en samlet kapital på 36 mrd kr, hvorav 14 mrd kr er kapital tilført i 2002 for å kompensere for bortfallet av tippemidler som finansieringskilde for forskning.

Avkastningen av den øvrige, ordinære delen av forskningsfondet, i alt vel 1072 mill kr, er fordelt med 37 prosent som direkte bevilgninger til de høyere utdanningsinstitusjonene og 63 prosent til Forskningsrådet. Det innebærer at det avvik fra opprinnelig fastsatt normalfordeling av avkastningen mellom institusjoner og råd (hhv 1/3 og 2/3) som oppsto i 2004, da fordelingen var omtrent 40/60, et stykke på vei er korrigert. Departementet opplyser at det i 2004 har gjen-

nomført en bred gjennomgang av finansieringen av norsk grunnforskning. Prinsipper for fordeling og bruk av avkastningen vil bli drøftet i den varslede forskningsmeldingen. Avkastningen av tippemiddeldelen av fondet, 910 mill kr, fordeles som forutsatt i sin helhet gjennom Forskningsrådet.

Vitenskapelig utstyr

Utstyrsbevilgningene har de foregående år vokst betydelig, både som følge av økt fondsavkastning og de særskilte ett-årige bevilgningene til forskning. For 2005 blir veksten langt lavere. Bevilgningene til utstyr knyttet til nybygg ved høyere utdanningsinstitusjoner øker med om lag 175 mill kr. Det er ikke klart i hvilken grad dette er å anse som *vitenskapelig* utstyr. De øremerkede bevilgninger til vitenskapelig utstyr via Norges forskningsråd reduseres med 88 mill kr, fra 108 til 20 mill kr. Da er det tatt hensyn til at Forskningsrådets nominelle bevilgning på 42 mill kr inkluderer en bevilgning til program for tungregning på 22 mill kr som er overført fra annet kapittel.

Økt støtte til internasjonalt forskningssamarbeid

Det har lenge vært klart at den nye forskningsmeldingen som er varslet i inneværende Stortings-sesjon vil ha et sterkt fokus på internasjonalisering av forskningen. Denne prioriteringen kommer også til uttrykk i budsjettforslaget for 2005. En ordning for nasjonal samfinansiering av forskningsinstitutters deltakelse i EU-prosjekter ble innført i 2004. I tillegg til UFDs ordinære bevilgninger på 18 mill kr til EU-forskning, ble det da bevilget 30 mill kr av de ett-årige midlene ”med særleg vekt på” slik samfinansiering. EU-bevilgninger på tilsvarende samlet nivå videreføres i 2005 innenfor rammen av UFDs ordinære bevilgning til Forskningsrådet. Ordningen med nasjonal samfinansiering utvides med i alt 50 mill kr, i første rekke over Nærings- og handelsdepartementets og Olje- og energidepartementets budsjetter, hhv 25 og 11 mill kr, mens resten er fordelt med 3,5 mill kr hver over fire andre departementers budsjetter. Over UFDs budsjett bevilges det dessuten 10 mill kr til et nytt program for internasjonalt forskningssamarbeid mellom Norge og Nord-Amerika.

Over Utenriksdepartementets budsjett foreslås det å øke tilskuddet til internasjonal landbruksforskning med 25 mill kr. Det skal bl.a. bidra til å styrke arbeidet med å ivareta, fremme tilgang til og bruk av genetiske planteressurser.

En samlet økning i bevilgningene til Norsk Polarinstittutt på i alt 20 mill kr, skal bl.a. bidra til å utvide det vitenskapelig samarbeid innenfor det internasjonale Antarktissamarbeidet og styrke Norges nærvær i Antarktis.

Norges deltakelse i EUs femte rammeprogram for forskning er evaluert. Hovedkonklusjonen er at den norske deltakelsen "har vore rimeleg vellukka", men at det også er et forbedringspotensiale, særlig når det gjelder koordineringen mellom nasjonale FoU-programmer og norsk deltakelse i EUs rammeprogrammer.

Ingen vekst i de tematiske satsingsområdene i 2005

I forbindelse med behandlingen i 1999 av siste forskningsmelding (St.meld. nr.39 (1998-1999)) ble følgende områder gitt status som prioriterte temaområder i Regjeringens forskningspolitikk: (1) marin forskning, (2) informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), (3) medisinsk og helsefaglig forskning og (4) forskning i skjæringsfeltet mellom energi og miljø. Dette var, som det het i meldingen, "områder som har særlig store potensialer for økt verdiskaping, og der samfunnet må gjennom store utfordringer".

Som så ofte tidligere i perioden da disse temaene har vært Regjeringens offisielle prioriteringer, består dokumentasjonen om oppfølgingen av dem i stor grad av henvisninger til en del mindre enkeltbevilgninger. I denne perioden har en del andre temaer hatt høyere prioritert, slik vi så for eksempel FUGE i 2002, i noen grad for materialteknologi/nanoteknologi i 2003 og altså for petroleumsforskning i 2005. Det synes således å være på høy tid at den nye forskningsmeldingen bringer offisielle og reelle prioriteringer mer i takt med hverandre.

Et viktig supplerende aspekt ved oppfølgingen av de tematiske satsingene er likevel at Forskningsrådets del av avkastningen av forskningsfondet i stor grad er blitt gitt som bevilgninger til langsiktig, grunnleggende forskning under temaprioriteringene. Særlig har marin forskning og forskning i skjæringsfeltet mellom energi og miljø blitt tilført betydelige ressurser. Det blir i utgangspunktet ingen samlet vekst i 2005 i disse bevilgningene til prioriterte temasatsinger, ettersom veksten på Forskningsrådets andel av fondsavkastningen er øremerket petroleumsforskning.

Marin forskning

Fiskeri- og kystdepartementets forskningsbevilgninger øker fra 2004 til 2005 med 5,1 prosent, og får altså en viss realvekst. Bevilgningen på departementets forskningskapittel øker med 4 prosent. En realøkning på 1 mill kr i bevilgningen til NIFES er øremerket forskning for trygg mat. Det bevilges 4 mill kr til etablering av marin biobank, og 2 mill kr bevilges for å øke innsatsen for kommersialisering av marin bioteknologi. Økningen i bevilgningen til NFR med 7 mill kr, eller 3 prosent, skal dekke økte/nye bevilgninger til utvikling av ny teknologi i norsk fiskeri- og havbruksnæring, forskning for beregning av kvoter til vågehvalfangst (1,2 mill kr), og nasjonal samfinansiering av EU-forskning (3,5 mill kr).

Informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT)

Under satsingsområdet IKT er det i 2005 få nye initiativ eller økninger som fremhever seg. Brukerstyrt IKT-forskning under Forskningsrådet vokser noe, i første rekke til VERDIKT-programmet, der det er en vekst på 12,2 mill kr i bevilgningene fra NHD. Samtidig reduseres imidlertid bevilgningen fra samme departement til strategisk IKT-forskning i Forskningsrådet med 10 mill kr. Veksten i bevilgningene til IKT over den del av fondsavkastningen som fordeles av Norges forskningsråd har de siste par år vært forholdsvis lav.

Samferdselsdepartementets bevilgninger til IKT-forskning blir i 2005 på 61,6 mill kr, som er kun 1,4 mill kr, eller snaut 2,5 prosent, høyere enn i 2004.

Medisin og helse

Innenfor rammen av en mindre vekst i Helse- og omsorgsdepartementets forskningsbevilgninger vil en iverksette mor/barn undersøkelse i regi av Folkehelseinstituttet (3 mill kr), helseundersøkelse i Nord-Trøndelag (3 mill kr), samt øke bevilgningene under Norges forskningsråd til Program for helse og samfunn (1 mill kr) og stamcelleforskning (1 mill kr).

Forskning i skjæringsfeltet energi og miljø

Under denne temasatsingen øker Olje- og energidepartementets bevilgning til Forskningsrådets program RENERGI med 10 mill kr, fra 84 til 94 mill kr. Forskning under RENERGI skal bidra til utviklingen av framtidens rene energisystem; det er rettet mot innovasjon innenfor energisektoren og utvikling av hydrogen som

energibærere. I 2004 går 18 mill kr av fondsavkastningen til RENERGI-prosjekter.

I tilknytning til behandlingen av St. meld. nr 47 (2003-2004) *Om innovasjonsverksemda for miljøvennlige gasskraftteknologiar* blir det opprettet et nytt organ i Grenland for innovasjonsvirksomhet for miljøvennlige gasskraftteknologier. Virksomheten skal finansieres av avkastningen av et nyopprettet Fond for miljøvennlig teknologi på 2 mrd kr. Virksomheten starter 1.1.2005, og vil i 2005 få en tilsagnsfullmakt på 50 mill kr. i tillegg til en fondsavkastning på 46 mill kr.

Innovasjonsvirksomheten skal samordnes med Forskningsrådets program for forskning for ny renseteknologi for gasskraftverk. Dette blir på bakgrunn av etableringen av innovasjonsvirksomhet i Grenland skilt ut fra RENERGI-programmet som egen satsing fra 2005. Gasskraftprogrammet får i 2005 en bevilgning på 50 mill kr, samme nivå som i 2004, etter at bevilgningene i 2004 økte med 20 mill kr i forhold til 2003. Forskningsprogrammet skal administreres i nært samarbeid mellom Forskningsrådet og innovasjonsvirksomheten i Grenland.

Miljøverndepartementets bevilgninger til forskning øker med 4,7 prosent. Departementets direkte bevilgninger via Norges forskningsråd, til forskningsprogrammer og basisbevilgninger til forskningsinstitutter, ligger på samme nominelle nivå som 2004.

Samferdselsdepartementet bevilger 22,6 mill kr til forsøk med utvikling av hydrogen- og brenselcelleteknologi, med sikte på å legge til rette for bruk av hydrogen og nullutslippsteknologi i transportsektoren. Denne bevilgningen erstatter en ordning som er under utvikling for støtte til utvikling av miljøvennlig transportteknologi, og som i 2004 hadde en bevilgning på 12,2 mill kr.

Teknologirådet igjen under press fra Nærings og handelsdepartementet

Nærings- og handelsdepartementet foreslår at Teknologirådet gis en bevilgning i 2005 på 4 mill kr. Det er en nedgang på 2,1 mill kr, eller hele 35 prosent, i forhold til bevilgningene i 2003 og 2004.

For tredje gang skaper dermed det uavklarte og spenningsfylte forhold mellom Teknologirådet til Nærings- og handelsdepartementet (NHD)

usikkerhet og ustabilitet for denne unge institusjonen. Stortinget ba i 1996 Regjeringen om å utrede opprettelsen av et uavhengig teknologivurderingsorgan med nær tilknytning til Stortinget selv for teknologivurdering med vekt på offentlig debatt og lekdeltakelse. Under regjeringen Jagland hadde NHD ansvaret for å utrede saken. Men først i 1999 ble institusjonen endelig opprettet etter framlegg av Bondevik I-regjeringen, som overførte ansvaret for saken fra NHD til UFD. Kampen om forskningsbudsjettet mellom NHD og UFD som oppsto da regjeringen Stoltenberg tiltrådte i 2000, endte i forskningsminister Giskes favør, men næringsminister Knutsen fikk overført ansvaret for EU-forskningen og Teknologirådet som plaster på såret. Med rådet i sin portefølje, ønsket næringsministeren å omgjøre rådet til et pådriverorgan for teknologisk utvikling, og flytte sekretariatet til Trondheim. Igjen måtte det et regjeringsskifte til for å bilegge konflikten, og først våren 2002 ble de rammer som i dag gjelder for rådets virksomhet endelig fastlagt. I 2004 ble EU-forskningen tilbakeført til UFD, mens Teknologirådet forble i NHDs portefølje. Etter bare et par års arbeidsro for den unge institusjonen synes altså de uavklarte spenninger i forholdet mellom rådet og Næringsdepartementet igjen å blusse opp.

Omorganisering av forskningsinstitutter

Arbeidsforskningsinstituttet ble i 2002 omgjort til et statlig aksjeselskap. Fra 2005 overføres aksjene fra det tidligere Arbeids- og administrasjonsdepartementet til UFD, som vil delegere til Høgskolen i Oslo (HiO) å utøve statens eierinteresser i instituttet. HiO skal i den sammenheng samarbeide med høgskolene i Agder og Vestfold.

En tar sikte på å slå de tre instituttene Jordforsk, NORSØK og Planteforsk sammen til ett felles aksjeselskap under Bioforsk frå 01.07.2005. Bioforsk vil ha et nært samarbeid med Norges landbrukshøgskole. Saken vil bli lagt fram for Stortinget til våren. Det utredes også organisatoriske endringer på skogforskningsfeltet.

***

Næringsrettet forskning - kraftig vekst for petroleumsforskning, ellers små endringer

Petroleumsforskning

Olje- og energidepartementets samlede bevilgninger til forskning vokser i 2005 samlet med

nesten 30 prosent. Det aller meste av veksten skyldes en kraftig vekst i bevilgningene til næringsrettet petroleumsforskning, herunder særlig programmet PETROMAKS under Norges forskningsråd. Forskningen under programmet skal bidra til økt utvinning, mer effektiv leting, samt miljøvennlige løsninger for aktiviteter i sårbare områder, samt at den nasjonale teknologi-strategien til petroleumsnæringen (OG21) blir gjennomført. Det representerer Norges sentrale satsing for å forlenge olje-æraen i norsk økonomi.

De bevilgninger til petroleumsrettet forskning som gis over Olje- og energidepartementets budsjett øker med 85 mill kr, hvorav 68 mill til PETROMAKS-programmet, som får en samlet bevilgning fra dette departement på i alt 138 mill kr. Ut over dette får programmet også en øremerket bevilgning på 28 mill kr fra avkastningen av forskningsfondet. 23 mill kr av dette skriver seg fra avkastningen av 1 mrd kr som ble tilført fondet 1.7.2004 øremerket petroleumsrettet forskning. Prosjekter under PETROMAKS-programmet er allerede i 2004 finansiert med 28 mill kr av fondsavkastningen, og den øremerkede bevilgning for 2005 synes å komme i tillegg til dette.

Olje- og energidepartementets bevilgninger til programmet prosjektrettet teknologiutvikling (Demo2000), får dessuten 20 mill i økt bevilgning, og vil i 2005 utgjøre 50 mill kr. For øvrig øker som nevnt dette departements forskningsbevilgninger gjennom økt bevilgning til RENERGI-programmet (10 mill kr) og ny bevilgning til nasjonal samfinansiering av EU-prosjekter (11 mill kr).

SkatteFUNN i medvind

Det ble i 2002 vedtatt å etablere en ordning for bedrifters rett til fradrag i likningen for utgifter til FoU-prosjekter (SkatteFUNN). Fra 2003 ble ordningen utvidet til å gjelde alle foretak uten begrensning til størrelse. Med den utvidede ordningen vil hver bedrift årlig kunne kreve skattefradrag for i alt inntil 8 mill kr ved kjøp av FoU-tjenester fra godkjente forskningsinstitusjoner eller i kombinasjon med egenutført FoU. For egenutført FoU isolert sett er det et tak på tillatt fradragbeløp på 4 mill kr.

Ordningen representerer en statlig støtte til næringsrettet forskning, men kommer til uttrykk i statsbudsjettet som et provenyrtap, og ikke som direkte bevilgninger. Ordningen har vist seg å

være svært populær, og det har vært en kraftig økning i søknader under ordningen. Statens provenyrtap som følge av ordningen er beregnet til 1,6 mrd kr for 2003. Det samlede provenyrtapet for perioden 2002 – 2004 antas, i følge UFDs proposisjon, å bli ”opp mot 4 mrd kr”, eller, ifølge NHDs proposisjon, ”på nærmere 4,5 mrd kr”. For 2005 er provenyrtapet anslått til 1,8 mrd kr.

Statistisk sentralbyrå er gitt i oppdrag å evaluere ordningen. Evalueringen skal vurdere de eksterne økonomiske effekter og eventuelle samfunnsøkonomiske effekter som følge av investeringsvridninger, og dessuten i hvilken grad ordningen bidrar til økt privat finansiering av FoU, økt innovasjon og økt kunnskapsbasert verdiskaping. Evalueringen skal foreligge i 2007.

Kommersialisering av forskning

Arbeidet med å utvikle incentiver for å stimulere til økt kommersialisering av forskningsresultater fortsetter. Gjennom endringer i lov om høgre utdanning og lov om arbeidstakeroppfinnelser, har de høyere utdanningsinstitusjonene fått økt ansvar for å kommersialisere forskningsresultater. Forskningsrådets FORNY-program som skal bidra til økt nyskaping og nyetablering fra forskningen ved universiteter, høyskoler og institutter får en bevilgning som samlet ligger litt over nivået for 2004, da programmet vokste med en økt bevilgning over UFDs budsjett på 5,5 mill kr. For 2005 øker NHDs bevilgning til FORNY-programmet med 4,5 mill kr, mens UFDs samlede bevilgninger reduseres med 3,5 mill kr.

I 2004 ble det bevilget i alt 5,5 mill kr til opprettelse av kontorer for teknologioverføring ved universitetene i Oslo, Bergen og Tromsø, NTNU og Norges Landbrukshøgskole. Disse såkalte TTO (Technology Transfer Offices) er nå i gang med sin virksomhet.

I 2005 foreslås ytterligere tiltak for å stimulere til kommersialisering av forskningsresultater. Det opprettes tre nye landsdekkende såkornfond lokalisert i universitetsbyene Oslo, Bergen og Trondheim. Disse skal øke tilgangen til risikovillig kapital til innovative kommersialiseringsprosjekter. Fondene får en samlet ramme på 500 mill kr i ansvarlig lån, og 125 mill til tapsfond. Det forutsettes en 50/50-finansiering av fondene fra det offentlig og private, som vil gi hvert fond en kapital på 333 mill kr. Prosjekter fra Universitetet i Tromsø kan få investeringsmidler fra de nye

fondene og gjennom det distriktsrettede fondet for Nord-Norge.

I tillegg bevilges det 4 mill kr til videreføring av Næringslivets Idéfond ved NTNU, under forutsetning av tilsvarende støtte fra næringslivet. Fondet skal stimulere faglig nyorientering og tverrfaglig forskning ved NTNU i nært samarbeid med næringslivet.

Liten vekst i de direkte bevilgninger til næringsrettet forskning

Styrkingen av næringsrettet forskning kommer i budsjettproposisjonen for 2005 først og fremst til uttrykk gjennom rapporteringen om mer aktiv bruk enn opprinnelig antatt av SkatteFUNN-ordningen.

De direkte bevilgninger til næringsrettet forskning over Nærings- og handelsdepartementets budsjett er noe høyere i 2005 enn i 2004. Departementets bevilgninger til Norges forskningsråd vokser med om lag 4 prosent, og det er en viss vridning fra strategisk mot brukerstyrt forskning.

Fiskeri- og kystdepartementet viderefører sin satsing på oppdrett av torsk. Et fullskala avlsprogram for torsk vil være på plass tidlig i 2005. Det fremheves at oppdrettsvirksomheten bør drives i offentlig regi, på bakgrunn av turbulensen i oppdrettsnæringen den senere tid. Forutsetningen er at virksomheten skal overtas av private etter hvert, slik som for laks. Det arbeides videre med en genetisk kartlegging av torsk, og med genteknologiske metoder for å effektivisere utvalgsmetodene i avl. (Se også om marin forskning over).

Forskningsbevilgningene over Landbruks- og matdepartementet får en nominell reduksjon i sine direkte bevilgninger til forskningsprogrammer på 10 mill kr forhold til saldert budsjett for 2004. Utenom selve statsbudsjettet vil landbruksforskning i følge proposisjonen få en næringsfinansiert vekst på ca 17 mill kr i FoU, som følge av en økning i avgiftene til FoU-fondene for landbruksprodukter og skogsvirke.

***

Kraftig reduksjon i UFDs bevilgninger til Norges forskningsråd

Forskningsrådet mottar store bevilgninger fra flere departementer, i første rekke Utdannings- og

forskningsdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, Olje- og energidepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet, Landbruks- og matdepartementet og Miljøverndepartementet. Bevilgningene fra Helse- og omsorgsdepartementet og Samferdselsdepartementet har økt betydelig de senere år, og regnes som del av hovedbevilgningen til Forskningsrådet. UFDs bevilgning omfatter en bevilgning til rådets administrasjon, som i 2005 utgjør 210 mill kr, samt store deler av avkastningen fra forskningsfondet. Sistnevnte bevilgning er todelt. En del er avkastningen av den del av kapitalen i forskningsfondet som ble tilført i 2002 som kompensasjon for bortfallet av tippemidler. Denne bevilgningen utgjør i 2005 911 mill kr, som er nesten 30 mill kr høyere enn i 2004. De består dessuten av den del av avkastningen av den øvrige, ordinære delen av forskningsfondet som kanaliseres gjennom Forskningsrådet. Denne komponenten utgjør i 2005 635 mill kr.

I 2005 får Forskningsrådet en samlet bevilgning fra de kilder som er nevnt over på i alt 3 808 mill kroner. Det er 30 mill mindre enn i 2004.

Dette tallet inkluderer ikke basisbevilgninger til en del forskningsinstitutter der slike bevilgninger er gitt særskilt over egne kapitler i enkelte departementers budsjetter (UFD, Miljøvern- og Landbruks- og matdepartementet), som i alt utgjør i underkant av 300 mill kr. I tillegg kommer også særskilte program- og prosjektmidler fra disse og andre departementer. De er ikke detaljspesifisert i budsjettproposisjonen, og størrelsen på disse bevilgningene vil først bli avklart på et senere tidspunkt.

UFDs faglige bevilgninger til Forskningsrådet (dvs når en ser bort fra administrasjonsbevilgningen) går ned med i alt 235 mill kr, eller med hele 20 prosent, når en tar hensyn til tekniske endringer. Hovedforklaringen er som nevnt bortfallet av de særskilte ett-årige bevilgninger som de foregående to år kom forskningen og Forskningsrådet til gode som følge av Stortingets vedtak om utfasingen av tippemidlene. Det innebærer at i alt 311 mill kr er trukket ut av Forskningsrådets budsjett, hvorav det aller meste fra UFDs bevilgning. Den betydelige nedgangen i UFDs ordinære forskningsbevilgninger rammer de fleste områder som får sine midler fra disse postene, bl.a. fri forskning og vitenskapelig utstyr. Fri forskning reduseres med fra 9 prosent (samfunnsforskning) til 0,2 prosent (medisin og helse). De øremerkede bevilgninger til

vitenskapelig utstyr reduseres fra 108 til 42 mill kr, hvorav 20 mill kr er overført fra annen post på UFDs budsjett. Unntaket er bevilgninger for å styrke internasjonalisering av forskning, der en viderefører bevilgninger fra 2004 over de ett-årige midler til nasjonal samfinansiering av EU-forskning, samt bevilger 10 mill kr til nytt program for samarbeid Norge - Nord-Amerika.

Hele veksten i rådets andel av avkastningen av forskningsfondet, 28 mill kr, er øremerket lang-siktig grunnleggende forskning rettet mot petroleumssektoren. Denne bevilgningen kommer i tillegg til Olje- og energidepartementets økte bevilgninger til petroleumsrettet forskning med 85 mill kr. 23 mill kr av veksten i avkastningen fra forskningsfondet stammer fra den nye milliarder som ble tilført fondskapitalen pr juli 2004 øremerket petroleumsforskning.

128 mill kr av budsjettet til programmet Funksjonell genomforskning (FUGE) finansieres av fondsavkastningen. Denne bevilgningen videreføres i 2005, på samme måte som en bevilgning på 48 mill kr til FUGE over UFDs ordinære forskningsmidler.

Rådets bevilgning fra Nærings- og handelsdepartementet blir i 2005 på 896 mill kr, som er om lag 35 mill kr, eller vel 4 prosent høyere enn i 2004. Som for 2004 er det noe vekst i den brukerstyrte forskningen, som øker med vel 24 mill kr, og nedgang i strategisk forskning, som reduseres

med nesten 15 mill. Veksten i Nærings- og handelsdepartementets bevilgninger utgjøres for øvrig i hovedsak av ny bevilgning til samfinansiering av nasjonale EU-prosjekter med 25 mill kr.

Rådet får en svært kraftig vekst i sine bevilgninger fra Olje- og energidepartementet, som øker med hele 105 mill kr, eller 37 prosent. Det meste av veksten, eller om lag 67 mill kr, går til forskning under (det omorganiserte) PETROMAKS-programmet. For øvrig er det en vekst på 20 mill kr i bevilgningen til såkalt prosjektrettet teknologiutvikling i teknologisektoren (Demo2000), som får en bevilgning på 50 mill kr. RENERGI-programmet får en bevilgning på snaut 95 mill kr, en vekst på 10 mill kr. 11 mill kr er avsatt til ny bevilgning over Olje- og energidepartementets budsjett til nasjonal samfinansiering av EU-forskning.

Det er ellers mindre endringer i de øvrige departementenes hovedbevilgninger til Norges forskningsråd. Fiskeri- og kystdepartementets bevilgninger øker med 7 mill kr, eller 3 prosent, mens bevilgningene fra Landbruks- og matdepartementet går tilbake med vel 10 mill kr, eller om lag 7 prosent. Også Miljøverndepartementets bevilgning går ned med om lag 3 prosent, mens Samferdselsdepartementets bevilgning vokser om lag i takt med kostnadsveksten.

NIFU STEP utarbeider årlig en oversikt over hva den framlagte budsjettproposisjon innebærer for universiteter, høyskoler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Første del er en hurtigutredning om budsjettproposisjonens forsknings- og utdanningspolitiske profil. Herværende rapport utgjør denne delen av statsbudsjettanalysen for 2005, som er basert på St.prp. nr.1 (2004-2005). NIFU STEP vil senere gjennomgå det vedtatte budsjett for 2005. Resultatene av denne er tilgjengelige på nyåret 2005.

Denne rapporten er skrevet av Egil Kallerud, med bidrag fra Bo Sarpebakken, Terje Bruen Olsen og Randi Søggen. For spørsmål, kontakt: Egil Kallerud, NIFU; egil.kallerud@nifu.no. Rapporten er tilgjengelig på NIFU STEPs hjemmeside, <http://www.nifustep.no/>. Rapporten publiseres kun i elektronisk versjon.

Oslo, 22. oktober 2004

Petter Aasen
Direktør